

Enkele taalkundige achtergronden bij de vogelnaam 'Havik'

Klaas J. Eigenhuis

De Nederlandse vogelnaam 'Havik' valt niet uit de toon vergeleken bij de namen voor deze stootvogelsoort in andere Germaanse talen. Zo is de Duitse naam: (Hühner) Habicht. Hier is de -t ooit eens 'per ongeluk' aan vastgeplakt. In het oudhoogduits was de naam 'Habuh'; in sommige Duitse dialecten wil men nog steeds van geen -t weten en zeg men: 'Habich'. Er is zelfs een spreekwoord waarin de Havik voorkomt: 'Habich ist ein besserer Vogel als Hättich', in Van Beckum (1952) vertaald met: 'Hadden was een rijk man, Hebben is er beter an' (misschien een beetje te vergelijken met: 'Hebben is hebben, krijgen is de kunst').

In het Deens heet de vogel 'Duehøg' en in het Zweeds 'Duvhök', toepasselijke namen, want 'Due' en 'Duv' betekenen 'Duij' en dat is wat de Havik wel eens lust. Voor wie 'Hök' helemaal niets meer op 'Havik' vindt lijken, hier de Friese naam: 'Hauk'. Volgens Boersma (1976) komt in het oudfries dit zelfde woord voor naast 'Havek'. Geen twijfel dus, dat 'Hauk' erbij hoort in de serie verwante woorden ter aanduiding van deze trotse en gevreesde stootvogel. De Noorse naam 'Hauk' komt in spelling exact met de Friese naam overeen, zij het dan dat men hem daar 'Hósehauk' noemt; letterlijk: 'Hoenderhavik'. De IJslanders en de Engelsen maken het helemaal bont. Hun namen 'Gáshaukur' en 'Goshawk' zou je letterlijk moeten vertalen met: 'Ganzenhavik'. Zou het komen omdat ze de Havik zo zelden binnen hun landsgrenzen zien, dat ze zijn prooidiersoort gemiddeld toch een tikkeltje te groot inschatten? Lockwood (1993) veronderstelt, dat de oudnoordse naam 'Gashaukr' met de Vikingen naar Engeland is gebracht.

Waarschijnlijk terecht tekent hij daarbij aan, dat de exacte soort die bij deze naam hoort, niet met zekerheid bekend is. De 'Scandinavische' naam die zo duidelijk met ons 'havik' verwant is, wordt in werkelijkheid op nogal wat soorten 'toegepast'.

Het verst daarin gaan de Finnen, die het ongetwijfeld uit het Noordgermaans geleende 'Haukka' op talloze stootvogels toepassen. Inderdaad óók op 'Kanahaukka', hun naam voor de Havik. In Estland spreekt men een taal, die verwant is met het Fins, en daar heet de Havik: Kanakull. Wij zien dus, dat er zoiets als een Germaans 'oerwoord' voor deze vogel heeft bestaan. Een oerwoord, dat nooit schriftelijk is overgeleverd, en uiteraard al helemaal niet mondeling. Aan de hand van nu nog bestaande namen en oude namen die ooit wél op schrift zijn gesteld, en met behulp van algemene regels die de ontwikkeling van uitspraak en schrijfwijze hebben bepaald, is men gekomen tot de volgende reconstructies van dit Germaanse oerwoord: Habuka- (Wahrig

Er moet zoiets als een Germaans 'oerwoord' voor de Havik hebben bestaan.

Foto: Peter Otten.

1992, De Vries 1992) of Havukaz (Lockwood 1993).

Enkele vragen luiden nu: Wat betekende dit oerwoord nog meer als Havik? Van welke primitieve 'wortels' is het afgeleid? Is het Germaanse oerwoord te herleiden of in verband te brengen met oerwoorden uit de 'Indogermaanse taal', een gereconstrueerde taal, die aan de basis heeft gelegen van bijna alle Europese talen alsmede het oudindisch? Op deze laatste vraag geeft De Vries (l.c.) antwoord bij gebrek aan zijns inziens betere antwoorden op de andere vragen. Hij en ook Woolf (1980) en Boersma (l.c.) zien verwantschap met de Russische naam 'Kobets' voor 'een valk'. Daarbij gaan zij er kennelijk vanuit, dat de eerste a in *Havukaz kort werd uitgesproken. In dat geval zegt een regel, dat deze korte a vanuit een Indogermaanse korte o is ontstaan. Aangezien volgens regels die de evolutie van sommige medeklinkers bepaalden, de Germaanse h is ontstaan uit de Indogermaanse k (men vindt het gedemonstreerd in de verwantschap van Latijn 'cor' met het Nederlands 'hart') en de Germaanse f (of v) uit Indogermaans p, krijgt men, wanneer men *Havukaz naar het Indogermaans vertaalt, zoiets als Kopugoz. Russisch Kobets en Pools Kobuz lijken hier inderdaad wel iets op en dan zou men in deze Slavische talen verder kunnen zoeken naar een eventuele oerbetekenis.

Nu hebben de aangehaalde auteurs dat kennelijk niet gedaan, want deze Slavische namen laten zich vrij gemakkelijk verklaren. Dat gaat als volgt: Pools Kobczyk, Russisch Kóbtzjik en Servo-Kroatisch Vjetrusa kopčić staan alle voor één en de zelfde soort van valk: de Roodpootvalk *Falco vespertinus*. Dan begint er ook iets te schemeren met betrekking tot die 'vreemde' Franse naam Faucon *kobez!* Die is aan het Slavisch ontleend! Het Poolse werkwoord 'kopčić' en het Russische werkwoord 'koptit' betekenen namelijk: roeten, walmen, roken. Pools 'Kopciuszek' is ons 'Assepoester', die vóór zij door de prins gekust werd asgrauw was van het zwiegen. De Slavische namen hebben betrekking op het mannetje van de Roodpootvalk, dat asgrauw

van kleur is, als ware het beroet. Een verband met het Germaanse (oer)woord voor Havik is nu natuurlijk ver te zoeken. Wel is het mogelijk, dat de Poolse naam Kobuz (voor de Boomvalk), evenals de Engelse naam Hobby (voor deze soort), aan de Franse naam Faucon *hobereau* (= Boomvalk) is ontleend. Deze zou op zijn beurt volgens sommige lezingen met het Middelnederlandse werkwoord 'hobbelen' verband houden. Maar dit is weer een heel ander verhaal.

Voor de verklaring van het Germaanse Habuka of Havukaz blijft nu geen ander alternatief meer over dan wat in de meeste etymologische woordenboeken ook als mogelijkheid vermeld staat. Het zal iets te maken hebben met de Germaanse wortels hav- of haf-, wortels die ook ten grondslag liggen aan de werkwoorden hebben, Duits haben, Engels to have. De a hierin moet wellicht lang worden uitgesproken, want 'in vertaling' naar het Indogermaans maakt men er kap- van. Dit zit dan mooi in Latijn capio (= grijpen) en Grieks kaptō (= ik hap), begrippen die op de Havik van toepassing zijn! Van Veen (1993) gaat zelfs zo ver, dat hij dit kap in verband wil brengen met Latijn *Accipiter* (= Havik), maar wie Coomans De Ruiter et al (1947) er op naslaat, ziet wel dat dit verband nog niet zo eenvoudig ligt.

De kleinere verwant van de Havik, de Sperwer, wordt in sommige talen ook 'aangesproken' met 'havik', bijvoorbeeld in het Engels (*Sparrowhawk*) of in het Zweeds (*Sparvhök*). 'Sparrow' en 'Sparv' hierin zijn met ons woord 'Spreeuw' verwante namen, maar ze betekenen 'Mus' (vergeleijk Blok 1988). In onze taal daarentegen is de uitgang er in *Sperwer* een restantje van een woord dat ooit stond voor 'Arend'. Misschien wat te veel eer voor onze kleine jakkeraar?

Ik dank Aart Noordam te Leiden voor informatie met betrekking tot de Poolse namen.

■ Klaas J. Eigenhuis, Seringenstraat 6, 1431 BJ Aalsmeer.

LITTERATUUR:

Beckum, J.H. van (1952): Van Gelderen's Duits Woordenboek. Deel I (11de druk). J.B. Wolters, Groningen, Jakarta.

Blok, H. (1988): Waaruit onze vogelnamen zijn ontstaan. In eigen beheer. Leidschendam.

Boersma, J. (1976): Stichting Avifauna van Friesland, 1976/1979. Vogels in Friesland. Delen I, II, III. De Tille, Leeuwarden.

Coomans de Ruiter L., W.C. van Heurn & W.K. Kraak (1947): Beteekenis en etymologie van de wetenschappelijke namen der Nederlandsche vogels. Kampen.

Lockwood, W.B. (1993): The Oxford Dictionary of British Bird Names. Oxford University Press, Oxford/New York.

Veen, P.A.F. van (1993): Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden. Van Dale Lexicografie. Utrecht/Antwerpen.

Vries, J. de (1992): Nederlands Etymologisch Woordenboek, 3de druk. E.J. Brill, Leiden/New York/Köln.

Vries, J. de & F. de Tollenaere (z.j.): Etymologisch woordenboek. Aula, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.

Währig, G. (1992): Deutsches Wörterbuch. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh/München.

Woolf, H.B. (editor) (1980): Webster's New Collegiate Dictionary. G. & C. Merriam Company, Springfield.

Zie ook Etymologisch woordenboek: dr. J. de Vries/dr. F. de Tollenaere; Aula, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen/E83; havik mul (middelnederlands havic, vgl. os (oudsaksisch) habue, ohd (oudhoogduits) habuk' (nhd, nieuwhoogduits habicht), oe (oudengels) heafoc (ne, nieuwengels) hawk, on (oudnoors) haukr; behoort mogelijk bij rus (Russisch) kóbec 'soort valk'.

Redactie.